

FILIP VIŠNJIĆ UTCA*

SVETLANA VELMAR JANKOVIĆ

A Višnjić utca elején egyetlen, puszta fénysáv árválkodik. Ez minden, ami megmaradt abból a fénypusztaságból, amely valamikor a Dunára néző lankás fölé borult: széle-hossza még behatárolható egyes 19. századi fényképeken, különösen azokon, amelyeket a Miša kapitány palotájának tetejéről kaptak le. Ebben a sávban, amely az évek múlásával mind keskenyebb, mert fokozatosan hátrább szorul a magas épületek árnyékában, a mintegy világhírű hamuval beszórt nappaloknak nincs fényük. A mondott sáv közepe, úgy látszik, Seih Musztafa 1783-ban emelt türbéje, a múlt mindenfelé kicatatjával körülötte. Ha még lejjebb, a Simin utca vége és a valamikori Nagyoskola felé veszi útját az ember, látni, hogy a partszakasz mezsgyéi még jobban elszűkülnek, az Oskola fölött pedig egyszerre kitárul a határtalan fényesség.

Višnjić, amikor kijön ide, egyenesen a türbének tart: megtámasztja a falat, és — a maga mozdulatlanságában — az elmúlás csöndjét érzi bele a zavartalan fénypusztaságba. Ebben a neki nélkülözhetetlen csendben szabadnak érzi magát, aminthogy szabad a maga örökös sötétségében is. Ez övezi most is, mert Višnjić már nem tud megenni másképpen: sötétben, nem a világosban, tanult meg tájékozódni.

Megtanult. Nem is tanulás volt az, hanem a tudományoknak lassú, tapogatózó gyűjtögetése. Beteg volt, elvesztette szeme világát, s az első leckékre csak jóval később kerülhetett sor. Hogy mennyivel később, nem tudta megmondani, mert azután már nem volt különbség a nappal és az éjszaka között, hogy azon mérhette volna az idő múlását: feneketlen, sötét kútban kúszott előre, egymagában. De mindebben mintha valami jó is derengett volna: egyre

* A szerző *Doról* c. Andrić-díjas elbeszéléskötetéből.

kevésbé viszolygott a körülötte levő sötétségfalaktól. Így ért meg lassan a tanulásra. Alighanem tavasz lett, mert a világtalanságába gubódzó gyermek, hirtelen, valami puha, egyszersmind érdes tapintást érzett a bőréen, mely simogatta és vonzotta, s hát átengedte magát neki. Mindenünnen körülözönlötte ez a jóság, s ő jól az eszébe akarta vésni. Megértette, hogy ennek a sötétségben is megvan a maga neve és alakja, és hogy mindannyiszor felismeri: ott, abban a verőfényben, maga a föld nyílt meg, és párolgott az enyészet, a csírázó magvak és tekergő giliszták szagával. Mint aki egyszeribe magára eszmélt, továbbra is sorra felismerte a dolgokat: ott üdögélt valakinek az udvarában, az istállóajtóban, ujjairval bele-túrt a nedves, de annyira az otthon melegére emlékeztető szalmába, a birkák a közelben voltak valahol, a térdén szitává ritkult nadrágján átsütött a nap. Végre aztán fölébredt lidérces álmából, a rémület oszladozott, az ismerkedés folytatódott: tíz-tizenegy éves gyerek volt, a 18. század hetedik évtizedének szorongásokkal teli, utolsó esztendei morzsolódtak lassacskán, Bosznia és Szerbia falvaiban dögvész dühöngött, több is gyors egymásutánban, megint divatba jött mindenféle török sanyarúság, mindenünnen a reménytelenség szelei fújtak, Belgrádban pedig Seih Musztafa fődervis éppen annak a türbének a rajzai fölé hajolt talán, amelyet itt szándékozott fölépíttetni. Ebben a csupa nyugtalanság városban akarta eltemettetni magát, ahol ő — ki tudja, miért — nyugalmat lelt. A fiú megérezte, hogy az idő és a sötétség összefügg valahogy, közben pedig áradt a földszag, a növények ágaztak-bogaztak, a levegő alvadt cseppekké nyúlt, és teli volt neszekkel. Olyikat-másikat fel is ismeri: lám, arra most elfutott valaki, meztelen, még ügyetlen kis lábacsokkák, nyomukban a derű pora lebeg még egy darabig, amiből rá is rakódott valamicske, úgyhogy a benne és körülötte levő sötétségben, az öröm szentjánosbogaraiként, csillagfények gyúltak, röpdöstek és világítottak. A fiú, mint aki életében először szippant levegőt, felkiáltott, ám ez a kiáltás mihamar elfoszlott a felhős tavaszi égbolt magasában. Valósággal letaglózta ez a benne lezajló csoda, s amikor könnyekben tört ki, csak egy birka akadt, amely kitartóan nyaldosta az orcáján legördülő könnyeket, miközben kezével beletúrt a jóság puha gyapjába.

Višnjićben így alakult ki egy piciny, de biztos pont, amely vezérlő csillagként világított. Lehet, hogy a vak guzlicás puszta életöröme, az a felismerés talán, hogy a baj, ha életet ölt, egészen jól elviselhető. Mindenképpen támpontja volt, és azontúl vezette.

Könnyen megfejtette azokat a jelzéseket, amelyekkel a sötétség világa telis-tele volt, s érteni kezdte a levegő és a föld nyelvét. Azok, akik ismerték a sebhelyes arcú, hosszú hajú énekest, megcsodálták, milyen biztonsággal mozog. Úttalan utakon, egymagában, ugyanolyan könnyedén közlekedett, akárcsak a jól ismert ösvényeken. A sötétség megnyílt előtte, és a maga embere volt benne. Egyaránt felfogta a kő és a víz, a szelek és a vízmosások, a rovarok és az erdő vadjai üzenetét: már rég nem félt semmitől, mert értette a világ minden dolgát. Egyedül az emberektől érkezett ritkán üzenet. Višnjic és embertársai között olyan távolság volt, amelyet ő egykettőre átlépett ugyan, de amelyet mások meg sem kíséreltek áthidalni: közben nem is sejtették, hogy Višnjic, a hangjukra figyelve, valójában látja őket. A sors intő ujját tekintve benne, rendszerint tisztelettel viseltettek világtalansága iránt, ám azonnal tartózkodókká váltak. Fedelet adtak neki, kenyérral, sóval fogadták, de tartották a distanciát. Hallgatásba burkolóztak, ő pedig énekelt.

Nem fogadták be, ő azonban az énekével félközzött közeliükbe mindegyre. Lélegzet-visszafojtva hallgatták estéről estére, esztendőről esztendőre. Monoton és a megélt keservektől kissé megfakult hangként jött közéjük, olyan hangként, amely azért még mindig elég érces ahhoz, hogy — amíg dalol — lecsillapítsa félelmüket, megfédje gyűlöletüket. Igen, ezt megteheti, ébredt rá, és meg is kell tennie, mert bármerre járt, mindenütt ezt a két erőt figyelte meg az emberekben legelsőknek. Örökösen úton és minden változásra éber, azt remélte, hogy majdcsak lesz olyan hely, ahol másféle erők kerekednek felül. De nem: akikkel csak találkozott, mintha valamennyien — száz alakban is — egyazon félelemben és egyazon — megnevezhetetlen — gyűlöletben szorongtak volna. Miközben egymaga róta útjait a mérhetetlen sötétség tengerében, Višnjic csodálkozva vette tudomásul, hogy a törökök és az ő népe, a rája, mennyire egyformák ebben a dologban: éppen csak a rája félelme csontig hatolóbb, gyűlölete vadabb talán, de ez sem bizonyos; mindenesetre, egyiküknél, másikuknál is ez az egymást keresztező erő idővel mind veszedelmesebbé vált. Višnjic érezte, hogy éneke némi fényt derít a sötét kárpit mögé bújt lelkekbe: ezért is törekedett, mind odaadóbban, arra, hogy énekével lehetőleg olyan hatást érjen el, amikor a hallgatóság elnémul, mert a megénekelt sorsokban a sajátját kezdi felismerni. Ilyen pillanatokban az énekmondó és hallgatósága közötti szakadék mintha enyhült volna, a közöttük levő űr eltűnedezett, mert valamennyien megérezték a

halál suhintását. Ilyenkor, egy pillanatra megszabadulván minden félelemtől, a percnek valóban csak egy töredékére, megtisztultak bensőjükben.

Az első efféle tapasztalatot egy havas éjszakán szerezte. Egy jó hírű bégcsalád házába fogadták be, melynek meleg szobáiban vaníliaillat áradt, és zavartalan nyugalom honolt. A vacsoránál Višnjić valósággal belekábult a hangzavarba. Az úttalan pusztaságból, ahol úgy süppedezett a lába a szűzhóba, mint valami fekete, vendégmarasztaló dagványba — legszívesebben elaludt volna a hóban, amely mind sűrűbben szakadt —, egyszerre csak belecsöppent ebbe a zsilongásba, a biztonságba egyszersmind, hogy lám, mégiscsak megadatott neki, hogy túlélje ezt a napot is. Mert délben még nem úgy nézett ki. De most, a nyúlós, örvénylő hangzavar közepette Višnjić hálás volt ezért az ajándékért. Érezte, mint enged fel benne valami régi-régi melegség, s amikor az estebéd végeztével dalra gyújtott, hangja tisztán szárnyalt. S mivel jómaga sértethetetlen, érimthetetlen volt, ez a hang mindenkit érintett. Lehet, hogy azért is nem akart betelni a dallal azon az éjszakán. Višnjić egyikből a másikba csapott át. Végezetül rázendített arra a régi-régi hősdalra, amely Szent Száváról és Hasszán basáról szolt. Ezt csak olyankor vette elő, amikor — mint most is — az önfeledtség nyugodt volt. Ehhez ragaszkodott, mert csakis így tudott a helyzet magaslatán maradni, amikor a hatalmaskodása miatt vaksággal büntetett Hasszán basa így rimánkodik a dalban:

Aidja vissza jó szemem világát!

Ez Višnjić siráma volt: a hangja itt egy picit elcsuklott, a hallgatóság pedig beleremegett, mert Hasszán basa sorshoz való fohász-kodásában Višnjić jajszavát vélte felismerni. S hát lehetett-e másképp? Nem is sejtették, hogy a rekedtes hangú, vak dalnok magában megmosolyogja ezt az izgalmat, amelyet szándékosan keltett, s amely közel hozta egymáshoz az embereket. Egyedül ő maradt hűvösen tartózkodó. Azazhogy, egyszer, korábban, maga is megismerte az efféle hevéletet, mégpedig akkor, amikor a kölcsönvett hősdalhoz hozzáköltötte a maga verssorait Hasszán basa bűnhődéséről. Akiktől hallotta ezt a dalt, azok közül senki el nem vette a basa szeme világát. Višnjić megbüntette vele. Egy nap, amely miben sem különbözött a többitől, ezek a sorok olyan könnyed ma-

gától értetődéssel toltak fel benne, hogy szinte észre sem vette. De miközben Hasszán basa rimánkodását skandalta, egy pillanatra elalélt, megrendült felindulásában, a hangja valóban elcsuklott, a szavak szertefutottak, emlékezetében valami tompa dübörgés nyomott el mindent. „Végem van”, suhant át rajta, mert minden ütőere pattanásig feszült és majd kiszakadt, maga pedig légszomjjal küzdött. Nem lett vége, de egy kissé meglegyintette valami sötétség, amely annyira más volt, mint az, amihez hozzászokott. Mindez csupán egyszer fordult elő, azóta soha többé. Utána még sokszor énekelte ezeket a verssorokat, hallgatóit mindig sikerült lépre csalnia, jómaga azonban nem rendült meg többé. Sőt, ahányszor csak előadta a dalt, lelkében mind hűvösebb lett, egy szikrányi sem volt benne abból a tűzből, amit hallgatói az énekből kiéreztek.

Igy volt azon az estén is: Višnjić a dal végére ért, s a pissenés-telen csendből ítélve, amelyet egyedül az ő hangja uralt, tudta, hogy ezeket a nagy hatalmú, de egyszerűben megjuhászodott és át-szellemült törököket is meghódította. A dal elhalt, a nyugtalanná tett sokaság hallgatása kínosan elhúzódott, amikor, váratlanul, kiáltás harsant:

— Hazudsz!

A némaság megsűrűsödött. A helyiség mélyéből dühödt indulattal törtetett előre valaki, halomra döntve közben az általános megszeppenés falait. Višnjić csakhamar ott érezte az erőszakoskodót a feje fölött, a néma csend még tartott, de a kardlap már lesújtott az arcára, a nyakára, a mellkasára, Višnjić nem hátrált, hanem csak föl akart egyenesedni, a hatalmaskodó torkaszakadtából ordított, a némaság mind dermedtebb lett, hazudsz, gazember, Hasszán sohasem vakult meg, ezt te találtad ki, ismerd be, Višnjić egykedvűen ingatta a fejét, *nem*, a kard felhasogatta az arcát, sebet ejtett a nyakán, *nem*, a guzlicás mind egykedvűbben, nagy lelki nyugalommal mosolygott, *nem*, egész lényét öröm töltötte be, *nem*. Mégis, amíg lassan elmerült a puha ködvartában, volt ideje meginteni magát: hogy meri hinni még, hogy túléli ezt a napot? Egy fényeskedő igazságot dédelgetett magában: hadd üsse a zsarnok, meglehet éppen ő az a Hasszán basa, aki igenis meg fog vakulni, igen, Hasszán basa tajtékzik, nem számít, meg fog vakulni. Višnjić már nem fogadja a csapásokat, nem látja őket, hanem félelem nélkül süllyed a jótékony önkívületbe.

Hetekig ápolták utána. Ugyanabban a török házban, a szurdékban. A falakban, a nők járásában vaníliaszag. A hatalmaskodó

uraság már rég elment, ami maradt utána, az egy forradás volt, Višnjić arcán. De nem törődött vele. Amikor felépült, megkérték, énekelje el búcsúzóul azt a bizonyos dalt. Rázendített, a törökök pedig nemhogy hallgatták, hanem megfeszített figyelemmel füleltek. S ebben egy adat hitetlenkedés is megbújt, mert ők már tudták azt, amit Višnjić még nem tudott: híre ment, hogy a zsarnok elesett, s hogy halála után feldarabolták. A fejét is levágták, és — mint mesélték — a szemei üresek voltak.

Attól kezdve derűs gondtalansággal fogadott úgyszólván mindent, mint aki végképp megértette, mi a dolga, így világtalanul, az emberek között. Megindult és tartott a felkelés, s ő, a mind hátborzongatóbb hírek vonzásának engedve, csak ment, ment utána. Most, amikor megértette, hogy a dal a létnek és nemlétnak egyaránt útja, megértette azt is, mért a legjobb gyógyír a szorongásra.

Hamarosan még egy tapasztalattal gazdagodott. 1810-ben, a loznici csata után, a felkelők csak nagy ügyel-bajjal tudták feltartóztatni a törököket, akik azon a nyáron a szélrózsa minden irányából, de főként Bosznia felől özönlöttek. Tízezrével jöttek, egy szempillantás alatt átkeltek a Drinán azzal a feltett szándékkal, hogy egyszer s mindenkorra móresre tanítják a ráját. A szerbek derekasan verekedtek, segítségükre siettek az oroszok is, és ez elegendőnek látszott. Csupán az volt a baj, hogy olykor-olykor egyszerre több helyen kellett felvenni a harcot, s hogy a felkelők ellenállása mindig hevesebb volt, ha Karadordét is maguk között tudták. Mintha az emberek egymás iránti bizalma rendült volna meg. Köztudottan ők voltak a vajdák eleje, ha nem a torzsalkodásban, akkor a gyűlölködésközésben. Gyanú ébredt, s úgy tetszett, ott lapul minden árnyékban, ennek ellenére éppúgy folyt a háború, mint azelőtt. Loznica ostroma különösen heves volt, a törökök mindenáron be akarták venni ezt a drinai erődöt. Három nap, három éjszaka tartott: hol az ostromló törökök, hol pedig a várvédő szerbek kerekedtek felül. Višnjić három nap és három éjszaka énekelt. Ott ült a loznici mellvéd mögött, körülötte lövöldöztek és káromkodtak, jajveszékeltek és meghaltak, jött a török, mint az áradat, kiáltozásuk mind közelebről hallatszott, dörögtek az ágyúk, s Višnjić ebben az elszabadult pokolban énekelt. Énekelt, s érezte, hogy a szerbek hallgatják, a törökök pedig hallják, mert a szerbeknek kellett ő, a törökök meg félték tőle talán. Amikor a csata az elcsendesedett, egy-egy pillanatra ő is elhallgatott, és fülelni kezdett. Az eget, ezt a tompán morajló, feneketlen űrt kém-

lelte. Csodák csodájára, onnan vigasz érkezett, és Višnjióban felragyogott az a fényes pont. S mindannyiszor, amikor az alatt a három nap, három éjszaka alatt a szerbség veresége egészen közelinek látszott, Višnjić tudta, hogy valójában messze van az, s úgy is énekelt. A török topcsik talán azért is választották néha célpontjuknak: a golyóbisok ott pukkantak szét körülötte, ő pedig csak nevetett magában: hiába erőlködnek a topcsik, mert ha el is trafálják, az ő éneke éppen elegendő ideig szárnyalt Loznica felett. S minél bizonytalanabb lett a csata kimenetele, a hangja annál ércesebben zengett. Amikor egy pillanatban úgy látszott, hogy minden elveszett, a puskaropogáson és halláshörgésen keresztül ismét felharsant Višnjić éneke a Drina tükre fölött, és a felkelők újabb rohamra lendültek. Ekkor Karadorđe is megérkezett a seregével, minden jóra fordult: a csatát megnyerték, Loznicát megvédelmezték.

Karadorđe még az este látni akarta a dalnokot, akinek az éneke fogadta őt a loznicai sáncok előtt. A Vezérhez menet, Višnjióban feltolultak a szavak. Ha senki másnak, Fekete Đordának elmondhatja azt, ami tapasztalatként, megismerésként felgyülemlett benne. Eljött az ideje. De amikor a Vezér átnyalábolta, Višnjić megérezte, hogy ez a nagy darab, meleg ember mennyire át- meg át van itatva fáradtsággal és apró szemű, érdes sötétséggel. Összelelleztek, talán mondtak is valamit, Višnjić háta mögött pattogott a tűz, éjfélre járt, és hűvösödött a sötét, az őszi holdvilágos éjszakák voltak közelgőben, a Vezér arca pedig puskaporszagú volt. Később Karadorđe hallgatásba merült, Višnjić is hallgatott, majd, ugyancsak szó nélkül, megosztottak egy kenyéren. Akkor Višnjić, a köszöntés jeléül, hirtelen Karadorđe felé nyújtotta a kezét, de az a levegőben maradt, nem érintett meg semmit. Višnjić elment, egymagában, visszatért éjszakába; Karadorđe maradt a magában.

Az ezt követő esztendőekben tovább gyűlt, gyülemlett benne az a megismeréstöbblet, amely nem kívánczolt sem dalokba, sem álmaiba, de elfeledni sem lehetett. Kivel közölje? Noha kedvelték, nem bízhatta Stojan Čupićra, noćaji Zmajra és Luka Lazarevićra sem. Élt a gyanúpörrel, hogy nem lenne érzékük hozzá, vagy úgy járna, mint Karadjordjéval: hogy rosszkor próbálkozna, s akkor mit csinált? Egy alkalommal, még Noćajban vendégeskedett, Zmajnál, egész előadást hallott arról, hogy a csaták mind súlyosabbak, az emberek pedig egyre bizalmatlanabbak egymás iránt. Azonnal ráébredt: jobb, hogy nem szólt. Nemcsak hogy nem jött még el az ideje a beszédnek, hanem az ő megismerése sem teljes. Eszébe ju-

tott a Karadordéból áradó tömény sötétség, s másodszer is megintette magát: hogy merészeli hinni, hogy minden megpróbáltatáson túlesett, ha a legnehezebbek még előtte állnak? Kereste őket: csatatérről csatatérre járt a felkelőkkel, és énekelt. Ekkor érte az első kemény próba: hallgatták, szükségük volt rá, de ő érezte, hogy most, valamennyien, kevésbé szomjúhozzák a dalt.

Az 1813. esztendőben, a nagy vereségek esztendejében, a Ravnjén volt, noćaji Zmaj mellett. Tizenhét nap és tizenhét éjszaka énekelt. Az utolsó napokon és éjjeleken egyre kevesebbet és egyre elhalóbban. A csata kezdetén úgy tetszett, valamelyik többször ismétlődő álmát látja: megint ott ült a mögött a sánc mögött, ezúttal is lövöldöztek és ikáromkodtak, jajszékeltek és meghaltak körülötte, a törökök, áradatként, jöttek, csak jöttek, kiáltozásuk mind közelebből hallatszott, és dörögtek az ágyúk. Ebben a pokoli csatájában Višnjić hangja fennen szárnyalt, ő azonban tudta, hogy a szerbek mind kevésbé hallgatják, a törökök pedig mind kevésbé hallják, mert a szerbség fogyatkozott, a törökség meg sokasodott. Karadorde nem jött, nem is jöhetett. Most már a dal sem tudta túlharsogni ezt az egyre eszeveszettebb halálorgiát meg az eső áztatta, sár mocskolta, kiáltó reménytelenséget. A csaták szüneteiben hiába kérelmezte az eget, hiába fülelt: a tompán morajló, feneketlen úr nem nyílt meg, itt még az Isten is hátat fordított és jó éjszakát mondott. A Višnjićben levő fénypont kialvóban. A tizenhetedik napon már nem is énekelt: hagyta, hogy abban a háborzongató csendben hadd paskolja az arcát, kezét, guzlicáját ez az eget-földet áztató, kitartó esőzés. Akkor megragadta valaki, mindenféle kátyúkon, tócsákon át vonszolták, hogy megmentésék, pedig ő a Ravnjén akart maradni, a halottakkal.

De megmentették. A Szerémségben, első akkori tartózkodási helyén, fokozatosan ráébredt, hogy most, végre, birtokában van a teljes megismerésnek, hogy most, talán, mindent tud a szenvedésről. Valamikor, betegségében, kihuny a szeme világa; most, a megisszatért éjszakájába; Karadorde maradt a magában.

Az ő utcájában, Seih Musztafa türbéjének falához támaszkodva, Višnjić megfigyeli, hogy itt, csak valamivel lejjebb, Vuk és Dositej múzeuma előtt, éjszakaról ittragadó, apró csendek lapulnak. Ide, ahol nappal legtöbb a fény, amelyet még a rohamozó kossava sem sodor el mindjárt, éjszakának idején a legsűrűbb sötétség hullik és lebegi körül a Višnjić meg a Jevrem utca alkotta ívet. Előfordul, hogy véli éjszakaikon, feketén, hópelyhekkkel és a Tejút sze-

métjével elegy, a tűnt idők foszlányai is itt kavarnak. Nyáron, mióta megvan az ó-dorcolói új lakótelep, a Višnjić utca tetejéig már nem ér el a Duna-szag, de néhanap ma is ott zsinatolnak a valamikori Jovan piac kis szatócsainak árnyai. Jönnek az üvegezők és ócskások, rongyszedők és fűszeresek, azok, akik a legkifizetődőbb deszkabódékat tartották. Hosszan sugdolóznak, ám ki sem hallja sugdolózásuk, hajnalra a zavaros Szávára sodorja és a hidak fölött szétszórja a kossava, vagy ha nem, hát a nyugati szelek fújják halomra a síkságon. Annyi baj legyen, az árnyak fel sem veszik, a valamikori piaci nyüzgéstől pezsgő Višnjić utca pedig a fojtott neszek utcájává vedlik napközben. Nagy néha zajosan végigrobog egy-egy régi automobil, vagy száraz levélcsomó zörög le az Egyetemi ark felől, időnként üde gyermekhangok is az utcába tévednek. Višnjić már réges-rég, talán évtizedek óta, elkészül a türbe mellől — ahol egyébként jól érzi magát —, hogy a rövid lejtőt maga mögött hagyva átsétáljon a Múzeumba. Tudja, rá kellene szánnia magát, már Vuk miatt is, de hogy megtegye, igazi serkentés nem érkezik sehonnan.

Vuk miatt? Volt idő, amikor remélte, hogy neki legalább valamit elmondhat abból, ami megnyilatkozott előtte. Beköszöntött az 1815. esztendő, s a fiatal Vuk eljött, hogy meghallgassa az elagott Višnjićet. A Szerémségben tombolt a tavasz, illatozott a zsenge fű, miközben odaát, a Száván túl, elszabadult a bú-baj, és új felkelés készült. Emitt meg, a Fruška gorán, a šišatovaci monostor békéjében, Višnjić minden délelőtt énekelt Vuknak. Azokban a napokban az eső ritka, a napsütés annál gyakoribb vendég volt, Vuk figyelt és jegyzetelt, a guzlicás pedig úgy érezte, ismét felenged belül, melegség áramlik, amiről már nem is tudta, milyen. Hinni kezdte, hogy mire végére ér dalainak, s ha emez ifjú ember sorra feljegyzi őket, felhagyhat az énekmondással, helyette mesélésre adhatja a fejét. Karadordéval szemben, Vuk több okkal lehetne az, aki meghallgatja; talán az egyetlen alkalmas személy. Ennek a bizalomnak a fonákján, ugyanakkor, mintha egyre több lett volna az aggály, emiatt haragudott is Višnjić. Aggályait még csak táplálta, hogy Vuk, a csupa akarat ember — s ezen mind gyakrabban rajtakapta — egyáltalán nem hallja a másikat. Óiránta türelmes volt, ám e mögött a türelem mögött Višnjić hiába kereste azt a bensőségességet, amelyet hallgatóságánál általában meglelt. Vuk másképpen, Višnjićnek eladdig ismeretlen, tisztos távolból hallgatta, s a dalhoz való viszonya is szokatlan volt: nem a dal fogta meg Vu-

kot, hanem Vuk ragadta meg a dalt. Višnjićet mégsem hagyta el a remény, hogy Vuk egyszer mégiscsak felteszi a várva várt kérdést, azt, hogy mikor lesznek új versezetek. Mert amiket most énekelt Vuknak, voltaképpen csupa régi dolgok voltak. Igaz, az utóbbi két évben itt-ott igazított rajtuk, elvett és hozzátoldott, de új versei nem voltak. Viszont, ha felelni próbál a feltett kérdésre, nincs visszakozz, kénytelen lett volna megszólalni. Elmondta volna az ifjú embernek azt, ami még Ravnje óta gyötri: hogy a tűrésnek határa van, s ott meghal a szó; és hogy addig a határig a teljes reménytelenségen át vezet az út. Az effajta reménytelenség pedig, úgy tetszik, csak olyankor látogat föl egyenest a pokolból, amikor az emberekben levő rossz teljesen elszabadul. Ekkor minden eresztéken beözönlik a halál is, az ember itt már semmit sem tehet, s az Isten is hátat fordított neki. Az effajta megpróbáltatások idején legjobb annak, aki elhagyja az árnyékvilágot, mert aki megmarad, — ellobban, elég, a szó pedig elillan, semmivé foszlik a világmindenségben. Továbbá, mesélne még a múlttól, amely máris a távol ködébe vész, akárcsak a múltbeli emberek, azok, akiket igazi mivoltukban látott, kit az árulásban, kit a vereségben.

Azonban múltak a napok, s Vuk nem kérdezett semmit. Időnként, homályosan, érezte ugyan, hogy a vak énekes mondani szeretne valamit, sőt talán várja is, hogy ő, mármint Vuk, megkérdezze. Csakhogy fogalma sem volt róla, mi legyen az, meg hát nem is volt ideje, hogy törje rajta a fejét. Így történt, hogy minél többet énekelt Vuknak, Višnjić annál messzebbre sodródott tőle. Mégis — várt. Šišatovaci tartózkodása utolsó napján Vuk megkérte, énekelje el — ki tudja, hányadszor már — a Felkelés bevezető sorait. Višnjić rázendített, a reggelt beragyogta a tavaszi verőfény, Vuk még egyszer ellenőrzött minden szót: tudta, csodálatos dal birtoakába jutott, örült, s ezzel az örömmel pillantott a guzlicásra. Višnjić rendszerint humott szemmel, arcán az egykedvűség lárvájával énekelt, de most élénk érdeklődéssel nézett vissza rá kiegészített szemboगरaival. Mélyen, mint aki a lelkebe akar látni, s közben elnyújtva skandálta rigmusait az égi jeladásról és a megtámadott dákikról. Vuk szorongva vette tudomásul, hogy a guzlicás látja és hívja őt. Első pillanatban belement a játékba, jól van, legyen: gondolta, félbeszakítja a dalt, amúgy is vége felé jártak már mindennek, s megkérdezi, mikor jöjjön megint, az új dalokért. Másodjára aztán mást gondolt: eh, badarság az egész. Ez az ember itt előtte nem látott semmit, és — alkalmasint — nem is tudott semmit. Egyszerűen:

ama bibliai égő csipkebokor volt, amely azonban nincs tudatában annak, hogy ég. Karadžić ezúttal alig győzte végigvárni az éneket. Sebteben köszönetet mondott Višnjićnek, úgy is csókolta meg búcsúzóul. Ő kieresztette az érintésből azt a kérdést, ám tudta, hogy már nem fogja feltenni.

Vuk távozása után úgy látszott, Višnjić ágynak esik. Ehelyett harmadszor is megróttta magát: hogy merészeli hinni, honnan ez a vakmerőség, hogy pont neki kell megszólamlania? Újból énekelni kezdett, a parasztoknak, szerte Szerémségben. Meg a Bánságban. Soha többé nem tért vissza Szerbiába, és soha többé nem szerzett igazán jó dalt. A XIX. század harmincas éveiben, közvetlenül halála előtt, Grk faluban, ahol élt, a következő szóbeszéd kelt lábra: mondják, hogy Filip Višnjić, az öreg, vak énekes, egyszer egy esztendőben, augusztusban, csillaghullás idején, befog a szekérébe, egyes-egyedül kihajt az égi firmamentum alá, és elénekel egy olyan siratónótát, amelyent soha senki sem fog valaha is feljegyezni.

UTÓSZÓ. 1817 júniusának derekán Lukijan Mušicki költő, a šišatovaci monostor perjele, nem volt éppen virágos kedvében. Olyan kötelezettségnek nézett elébe, amelyet már jó előre nyugősnek érzett, de kitérni sem lehetett előle, mert barátjának, Vuk Karadžić-nak tartozott vele. Az utóbbi időben valósággal elárasztotta levelekkel, s amilyen kitaró az ilyen dolgokban, mindegyikben ugyanazt kéri: hogy Mušicki feltétlenül citálja maga elé azt a vak guzlicást, Filipet, és faggassa ki figyelmesen. Mindenekelőtt puhatolja ki, hogy vannak-e új szerzeményei. Ha netalán volnának, Vuk azonnal odautazik. Továbbá: az énekmondót jó volna rávenni, hogy mindent, amire csak emlékszik életéből, meséljen el Mušickinek, a tisztelendő atyát pedig arra kéri, mindezt jegyezze fel, és küldje el neki. No hiszen, ez a Karadžić igazán nincs híján annak a талантomnak, hogyan kell a maga dolgát mások nyakába varrni! Még ha másról volna szó, hagyján. De Vuk jól tudta, hogy a népnek ezekhez az együgyű dalaihoz, neki, Mušickinek, oly kevés az érzéke, és a regösöket, ha mégoly tehetségesek is, kész veszedelemnek tartja a közelében. Két éve is, amikor Višnjić itt, Šišatovacon, Vuk előtt énekel, Mušicki messzire elkerülte, hogy ne is hallja őket: ez az elnyújtott kornyikálás valóban fárasztotta. De hát ebből a bőrből sehova, és prior uram parancsot adott, hogy vezessék színe elé a vak guzlicást. Készült erre a találkozásióra, igyekezett megerősíteni magát türelmességében, de mindhiába. Amikor egy reggel,

tőle telhető nyájassággal, fogadta vendégét, tüstént meg is bánta: a vak Filip mintha egyenesen a Hadész előszobájából érkezett volna azzal az elfeketült arcával, akadozó beszédével, testi tisztátalanságában. Mušicki fagyosan elzárkózott, türelme fogytán volt. Amikor megtudta, hogy Višnjićnek nincsenek új dalai, roppant meg volt elégedve, és szórakozott lett; amikor pedig Višnjić mesélni kezdett az első intelemről a három közül, amelyek érték, szavába vágott: ez már közönséges fecsegés, ugyan! Elbocsátotta a guzlicást, Vuknak pedig visszaírt, hogy Višnjićnek nincsenek új dalai, és hogy nincs mit remélni sem többé, mert a vak bárd, sajnos, teljesen elveszett ember.

BORBÉLY János fordítása